

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ
SEMPOZYUMU-II

Editörler

Prof. Dr. Mehtap Erdoğan Taş

Doç. Dr. Mustafa Sefa Çakır

SIVAS-2022

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ
LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU-II

ISBN

978-605-7902-71-9

Editörler

Prof. Dr. Mehtap Erdoğan Taş
Doç. Dr. Mustafa Sefa Çakır

Kapak ve İç Düzen

Abdulkadir KOCATÜRK

Baskı

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası
Sertifika No: 40954

Dağıtım

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas 2022

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'NUN İNSAN ANLAYIŞI VE TÜRKİYE'DE FELSEFÎ ANTROPOLOJİYE KATKISI

Zeliha Işık*, Neslihan Er**

Takiyettin Mengüşoğlu (1908-1984), insan felsefesi, teknik ifadeyle, felsefî antropoloji üzerine ilk kapsamlı ve özgün çalışma yapanların başında gelir. Felsefi Antropoloji alanında ortaya konulmuş yaklaşımları, insanı tanımladıkları zemin ve Takiyettin Mengüşoğlu'nun görüşleri ekseninde şu şekilde gruplandırmak mümkündür: Biyoloji ve Psikolojiye dayanan Darwinist kaynaklı yaklaşımlar, insanı Geist ilkesiyle açıklamaya çalışan Max Scheler'in görüşü, biyolojik temellere dayanan Arnold Gehlen'in yaklaşımı ve kültür antropolojileri. Mengüşoğlu, 1940'lı yıllarda başladığı insan araştırmalarıyla birlikte insanı tüm fenomenleriyle ele almış, diğer filozoflardan ayrılan özgünlüğüyle ontolojik temellere dayanan bir felsefi antropoloji geliştirmiştir (Mengüşoğlu, 2015: 14). Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisi, zaman zaman farklı teoriler tarafından parçalanmış insanı somut bütünlüğüyle ele alır. Ontolojik temelli anlayış ise insanı bütünüyle ele alıp onun varlık bütününe parçalamaz. İnsan fenomenlerini onun somut ve ontik bütünlüğünde bulur. Mengüşoğlu'na göre, insan ontik, somut bir varlık olarak ele alınmalıdır. Ontik bakımdan insan, günlük haya a karşılaştığımız biyopsişik bir bütündür. İnsanı ontik bir biçimde ele alan, Mengüşoğlu'na göre, ontoloji felsefe tarihinde rastlamadığımız bir şekilde ve gelecekteki çalışmalar için araştırma yolları açan yeni bir felsefe disiplini olarak ortaya çıkmıştır; ve bugün artık felsefenin her sahasında meyvelerini vermiştir (Mengüşoğlu, 1959: 1).

---

* Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sivas/Türkiye

** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sivas/Türkiye

İçerisinde yaşadığı yüzyılda insanı, ruhsal yönden inceleyen psikolojinin ve bedensel yönden inceleyen biyolojinin yani düalist bir yol izleyen bu bilimlere, karşı çıkan Mengüşoğlu insanı, ruhsal ve bedensel olana bölmeden, kendi varlık koşulları ile birlikte kavramak gerektiğini söyler çünkü ona göre ruhun ve bedeninin ayrımı dinsel bir ayrımdır. Yani insanın bütünlüğü ile ortaya çıktığı fenomen ve başarılar şunlardır; bilen, yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel bir varlık olan, ideleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik, bir varlık olan insan. Bütün bu fenomenler temelini, insanın biyopsişik bir bütün olan varlığında bulurlar. İnsanın bütün yetenek, çekirdek ve fenomenlerinin temelini bulduğu bu biyopsişik bütünlüktür. İnsan tüm bu fenomenlerin var olduğu zaman insandır. İnsanın varlık koşulları Mengüşoğlu'na göre insanın varlık yapısı ve fenomenlerinin ilki Bilen bir varlık olarak insandır. Bilgi insanın varlık temelinde ve yapısında olan bir alandır. Bunun içinde antropoloji bilgiyi insanın en önemli varlık koşulu arasında görür (Mengüşoğlu, 2015: 101). Alman filozof Immanuel Kant'a göre insan her şeyi bilgisine borçludur. Mengüşoğlu bilgi türlerini, hayat bilgisi, bilimsel bilgi, felsefi bilgi, sanatın sağladığı bilgi ve dinsel bilgi olmak üzere beş alana ayırır. Bunları beş alana ayırır da bilginin bu alanlarının birbirinden koparılmaması gerektiğini söyler. Burada yapılanın ayırt etmek olduğunu, parçalamak olmadığını söyler.

İnsanın varlık sferlerinin en başında gelen bir diğer nitelik ise, yapıp eden bir varlık olarak insandır. İnsan yaşayabilmek için içerisinde bulunduğu her durumla hesaplaşmak, onların içinden sıyrılıp çıkmak zorundadır. Antropolojiye göre insan sadece bir alanda değil her alanda yapıp eden bir varlıktır. İnsan yapıp etmelerini gerçekleştirirken bu onun değerleri duymasını da dayanır. Değerler olmasaydı insanın hayatının bir rastlantıdan ibaret olacağını vurgulayan Mengüşoğlu değerleri, yüksek değerler, araç değerler ve Davranış değerleri olarak üçe ayırır (Mengüşoğlu, 2015: 161). İnsan içerisinde bulunduğu olaylara karşı ya da onlardan yana tavır takınmak zorundadır. Bunun için bilgiyi, yapıp etmeyi ve değerleri duymayı kullanmaktadır. Bir olay karşısında sınırlı da olsa önceden görmeyi ve önceden belirleme kuvvetine sahip tek var-

lık insandır. Dinsel görüşe göre bu fenomen tanrısallığın biricik varlık sferi sayılır. Mengüşoğlu bu alanda da teleolojizme ve mekanizme de karşı çıkar. Yine insanın aktif olması demek onun isteyen bir varlık olduğunun da göstergesidir. İnsanın otonomluğu ise başka bir varlık sferidir. Yani insan, isteyen, yapıp eden otonom bir varlıktır. İnsanın hayvandan ayrılan varlık sferinden bir tanesi de insanın tarihsel bir varlık olmasıdır. İnsan belirli bir zaman diliminde geçmişini bilerek yaşarken, hayvan sadece bugünü için yaşar. İnsanın eylemleri değer ve amaçlar tarafından yönlendirildiği için bir anlamı vardır. Bu ise insanın hayatına bir anlam veren, yani “ideleştiren” bir varlık olması sayesinde. İnsanın tüm başarılarının temelinde ise, çalışan bir varlık olması bulunur. İnsanı hayvandan ayıran felsefe, sanat bilim gibi alanlar insanın çalışma sferini yerine getirmesiyle olur (Mengüşoğlu, 2015: 265). Bu alanların temelinde ise insanın eğiten ve eğitilebilen bir varlık olması yatar. Bu varlık sferiyle birlikte insan hayatı boyunca gelişecek ve değişecektir. Mengüşoğlu bu varlık sferini insanın en önemli varlık koşullarından sayar. İnsan her ne kadar eğitse ve eğitilebilse de özünde disharmonik olduğu savı çok meşhurdur. İnsan doğaya uyum sağlamayı ancak belli başlı varlık sferlerini gerçekleştirirse başarabilir. İnsanın disharmonik yapısının dizginlenmesi ve toplumda yerinin daha iyi belirlenmesi için devlet kuran bir varlık olması şarttır. İnsanın varlık sferlerinden bir tanesi ise inanmadır. İnsanın yapıp etmesi, çalışması, devlet kurması gibi varlık sferleri ancak inanma ile mümkün olur. Ancak Mengüşoğlu bu inanmayı dinsel veya dogmatik inanmadan farklı tutar. Sanatı insana özgü bir özellik olarak gören Mengüşoğlu’na göre sanat kavramını hayvana yüklemek antropomorf bir yaklaşımdır. İnsan ilişkilerini sanat ile ifade etmekte, kendi varlığını bununla bulmaktadır. İnsanın fenomenlerinin ve başarılarının taşıyıcısı ise dildir. İnsanın kültürünün taşıyıcısı olan dil, bütün varlık fenomenlerinin temelinde bulunur. Son olarak ise, insanın biyopsişikliğinden bahsedebiliriz. İnsanı biyopsişik bir varlık olarak incelemek demek, onu bütün varlık fenomenleri ele almak demektir. Bütün fenomenler düzenli var olmaları insanın bütünlüğünü oluşturur. Mengüşoğlu, İnsan felsefesi adlı kitabının ikinci kısmında insanla hayvan arasındaki keskin ayrıma karşıt fenomenler adını verir ve bunları başlıklar halinde ortaya koyar. İnsan ve hayvanın somut varlık

bütünlükleri bölümünde Schopenhauer tarafından yapılmış olan insan tanımından yararlanarak, insan ve hayvanın dış görünüş açısından farkı ele alınmıştır. İnsan morfolojik bakımdan iki ayak üzerinde dik duran, başı gövdesine oturtulmuş, çeşitli işlevleri gerçekleştiren ellere sahip “canlı” bir varlıktır fakat hayvanın başı gövdesinin devamıdır ve başı kendisini besleyen besine, yani yere bakar. Fakat insan ileriye ve göğe bakar. Darwinizmin iddia ettiği gibi insan, hangi ırktan geliyor olursa olsun bu morfolojik özelliğini korur. Bu iki farklı dış görünüşü, dil insan ve hayvan olarak ayırmıştır. Darwinizmin her şeyi birliğe dayandırmaya çalışan teorisi, bilimi hayvana antropomorfolojik bir bakış açısıyla incelemeye itmiştir. Mengüşoğlu bilimin bu bakış açısını eleştirir. Karşıt fenomenleri ise şöyle sıralayabiliriz (Mengüşoğlu, 2015: 367). İnsan ve hayvan başarıları arasındaki fark ilk fenomenimizdir. Başarı; insan yapıp etmeleri sonucu meydana gelen şeylerdir. Bu tanıma göre insanın sahip olduğu veya olacağı her şey onun başarılarıdır. Takiyettin Mengüşoğlu bu bölümde Uexküll’den söz eder. Uexküll hayvan başarılarını fenomenlere uygun bir şekilde ele alan birbiyologtur. Hayvanın objelerinin yine onun çevresinden oluştuğunu öne süren Takiyettin Mengüşoğlu Uexküll’ün çalışmalarını kaynak alarak hayvanın başarılarının da hayvanın çevresinin kendisine sağladığı işlevler olduğunu söyler. Bu başarı ne artar ne de azalır. Hayvanın başarıları onun hayatta kalmasını sağlayacak davranışlarıdır. Fakat hayvan bu başarılarla çalışıp didinerek değil doğa tarafından verilerek sahip olur. İkinci fenomen ise, İnsan disharmonik, hayvan harmonik bir varlıktır. Hayvanın içinde yaşadığı çevresinin dışında kalan her şey hayvan için engel teşkil eder. Onun rahat bir şekilde hareket etmesine, besin elde etmesine engel olur. Tüm bu engeller ile nasıl başa çıkacağı yine hayvana doğa tarafından verilmiştir. İnsanın disharmonik bir varlık olması, başarılı olmasına katkı sağlamıştır. İnsanın çalışması, devlet kurması ve din gibi kavramlar insanın disharmonik bir varlık olmasına dayanır. Kendi kendisine, öylece yetinen insan düşünülemez, bu insan sürekli olarak gergindir. Bu gerginlik insanı ardı arkası kesilmeyen yapıp etmeler içinde bulundurur. Yine bu gerginlik insanın disharmonik olmasıyla ilgilidir. Üçüncü fenomenimiz ise, insanda nesnelere olayların olup bitenlerin anlamının değişmesi, hayvanda değişmez kalması. İnsanda nesnelere, olayların, olup bitenlerin

anlamı değişirken hayvanda değişmez. Hayvan için yalnız kendi çevresini oluşturan objeler durumlar arasında birisi Belli bir zaman süresi için önem kazanır ötekiler de belli bir zaman süresi için bu önemi yitirirler Oysa insanda objelerin anlamlarının değişmesi gibi bambaşka bir problemle karşılaşırız (Mengüşoğlu, 2015: 457). Yalnızca önem kazanır ya da kaybeder. Örneğin hayvan aç olduğunda besin önem kazanır, hayvan tok olduğunda ise önemini kaybeder. Yani hayvanın çevresini oluşturan objeler, gereksinimlere göre önem kazanır ya da kaybederler. Bu nedenle hayvanın obje dünyası değişmez bir nitelik taşır. Yani çevrenin işlevi değişmez. Dördüncü fenomenimiz ise, insanın “hayır” diyebilen davranışına karşılık hayvanın daima “evet” demesi. Scheler insan ve hayvan arasındaki apayrılığı anlatırken; hayvanla insanı karşılaştırdığımızda insanın vazgeçebilen, saf gerçekliğe hayır diyebilen ve karşı çıkabilen bir varlık olduğunu öne sürer. Fakat hayvan, içinde bulunduğu durum ne olursa olsun, hayvan bu durumdan ne kadar tiksindirse tiksinsin evet demek zorundadır. Mengüşoğlu tiksindenmenin değer duygusuna sahip insana ait olduğunu ve Scheler’in antropomorf bir yaklaşım sergilediğini düşünür. Hayvana realite bilgisi ya da değer duygusu yüklenemez. Beşinci fenomen, insanın kendisini saklamasına karşılık hayvanın kendisini olduğu gibi göstermesi. İnsanın kendisini saklaması, olduğundan farklı göstermeye çalışması, bir persona edinmesi herkesin bildiği, karşılaştığı bir fenomendir. Hayvanda akıl ile birlikte ortaya çıkan bir dil olmadığından kendisini saklayamaz. Hayvan doğanın kendisine çizdiği bu yolun üstünde şaşmadan yürür, kendi kendisi ile uğraşmaz, kendi kendisiyle uğraşacak dil yeteneği de yoktur (Mengüşoğlu, 2015: 468). Altıncı fenomen, insanın doğaya karşı savaşı bir tavır takınmasına karşılık hayvanın doğa yasalarına bırakılmış olması. İnsan aynı zamanda doğa ve doğa olayları karşısında da etkin bir şekilde tavır takınır. Doğa değişir ve hayvanı da bu değişime uymaya zorlar. Bunun anlamı yine hayvanın doğa koşullarına uyuyor olmasıdır. İnsanın deneyimlerini saklamasına, geliştirmesine, başkalarına aktarmasına karşılık hayvanda bu fenomenlerin yokluğu fenomenine göre ise, İnsanın deneyimli olması yapıp ettiklerindedir. Burada yapıp eden suje ya da sujenin herhangi bir yeteneği değil somut insandır. Hayvan deneyimin gerektirdiği bütün yeteneklerden yoksundur. Hayvanda deneyimden söz

edilemez, ancak becerikli olmaktan söz edilebilir. Çünkü yaş almak ona deneyim kazandırmaz, beceriklilik ve kurnazlık sağlayabilir. Sekizinci fenomen ise, fiziksel-kozmetik zamanla antropolojik-tarihsel zaman karşısında insanla hayvanın davranışı. İnsan yalnızca zamanın içinde yaşayan değil aynı zamanda onu ölçebilen bir varlıktır. Hayvanlar için ise, zamanın fiziksel bir olgunlaşmaya sebebiyet vermesi, biyolojik gelişimleri dışında ilişkisi olduğunu söylemek güçtür. Hayvanlar zaman kavramının farkında olmadan 'şimdi' içinde yaşarlar. Dokuzuncu fenomen olan, insanın kendisine değişen ve değişmeyen amaçlar koymasına karşılık hayvanda bu yeteneğin yokluğuna göre ise, Saman duygusuna sahip olması fenomeni ile hedef ve amaç koyması yapacaklarını bir plana bağlaması fenomeni arasında bir ilişki vardır (Mengüşoğlu, 2015: 498). Amacı ve hedefi olan, plan yapan varlığın an içinde kalmasına olanak yoktur ve bu varlık ancak ve ancak üç boyutlu bir zamanın içinde yaşayabilir. Bilmeden, farkında olmadan, anda yaşayan hayvan için bir amaç belirleme ya da hedef koyma gibi fenomenlere de rastlayamayız. Hayvanın amacını ve hedefini doğa üstlenmiştir ve hayvanın bu konuda çaba sarf etmesi gerekmemektedir. Onuncu fenomen, İnsanın çevresinde olup bitenlere sentrifugal yönelmesine karşılık hayvanın sentripetal yönelmesidir. İnsanın kendi çevresine karşı takındığı tavır onun somut bütünlüğü bakımından sentrifugal bir tavidir ve bu insan olmanın bir özelliğidir. Hayvanın sentripetal davranışı onun da yine somut bütünlüğünün, varlık tarzının ya da yapısının bir sonucudur. Çünkü ona verilmiş her şey onun yapısına uygun şekilde doğa tarafından verilmiştir ve çevresinde bulunan her şey ile kurduğu ilişki kendisinin merkezde olduğu bir ilişkidir. Ontolojik temellere dayanan bir antropoloji varolanın kendisi ile ilgili olan bu süper de ortaya çıkan sübjektif durumlarla sınırlı kalmayan terimler kullanılmalıdır Fizikten alınan bu iki terim ontik plan bir durumu yani var olanın kendisinde ortaya çıkan bir durumu gösteriyorlar (Mengüşoğlu, 2015: 507). On birinci fenomen ise, insanın eylemlerinde kendisini ortaya atabilmesine karşılık hayvanın bundan yoksun olması. İnsanın kendini ortaya atması ve zorluklara katlanması yine yapısında bulunan çekirdeklerin ne derece güçlü olduğuyla ilgilidir ve bunun sınırı yok olmaya kadar gidebilir. Plastisitesi olmayan hayvanda, ihtiyacı olan dışında hiçbir şeyi olmayan hayvanda ise ne kendi-

ni ortaya koyma ne de çalışma vardır. Daha önce de belirtildiği gibi ona ihtiyacı olan her şey doğa tarafından verilmiştir. Yalnızca insanda bir yetenekler fazlalığı ile karşılaşırız. Hayvanda hedef doğrultusunda ilerlemek, kendini ortaya koymak ya da bir şey üzerinde durmak gibi fenomenler yoktur. On ikinci fenomen, insanda varolma kaygısı hayvanda bunun eksikliği fenomenidir. Canlı varlıklar içerisinde yalnızca insanda bulunan varolma kaygısı fenomeni temelini insanın tarihsel bir varlık olmasında bulur. İnsan sadece kendisini hedef ve amaç koyan yapacağı, yapmak istediği işleri planlayan bir varlık olmakla kalmaz aynı zamanda onları gerçekleştirmek için kendisini ortaya atan tehlikelere yoksunluklara katlanabilen bir varlıktır da (Mengüşoğlu, 2015: 508). İnsanın somut varlık yapısının bir fenomeni olan varolma kaygısı, hayvanın somut varlık yapısının bir özelliği olamaz. Çünkü hayvanın alanında varolma kaygısını temellendireceğimiz bir fenomenle karşılaşmayız. On üçüncü fenomen insanın öleceğini bilmesine karşılık hayvanın böyle bir bilgidenden yoksun olması fenomenidir. Biz hepimiz hayat iradesiyiz ve bu yüzden her hayvan için hayatın devamı ile onun bu konudaki korkusu doğuştandır. Örnek verecek olursak hayvanın yavrusunu koruması, kendisini saklaması, düşmanından kaçması doğuştan olan bu korkuya dayanır. İnsan da hayat iradesinin bir ürünüdür ve yine insandaki ölüm korkusu da doğa tarafından verilmiştir. İnsandaki bu ölüm korkusu da doğuştandır. On dördüncü fenomen ise, insanın gönüllü olarak hayatını bir düzene bağlamasına karşılık hayvandaki dizginsizliktir. Tekil bir varlık olarak insani kendi işlerini yaparken bir düzene göre ilerler. Öneme göre bir öncelik sırası yapar. Yapılan bu öncelik sırası ve sıranın dayandığı önem gelişigüzel değildir, belli bir değer duygusuna göre olup biter. Hayvana baktığımızda böyle bir kurumla karşılaşmayız çünkü onun hayatının tamamı, yaşadığı çevre, çevredeki objeler doğa tarafından düzenlenmiş, hayvana hazır güçler ve araçlar verilmiştir. Hayvanın davranışlarını dizginleyen kendi kurduğu bir kurum değil ona verilmiş olan içgüdülerdir. İçgüdüler hayvanın değil, doğanın bir başarısıdır. On beşinci fenomen, insanın eğitilebilmesine karşılık hayvana alışkanlık kazandırılması fenomenidir. İnsan doğarken belli biyopsişik yeteneklerle dünyaya gelir. İnsanın edindiği, edineceği her şey eğitimle olur. İnsan kendi dilini bile öğrenmek zorundadır. İnsan eğitiminde

dünyaya geldiği çevreden ailesine, sosyal ilişkiler ve olaylara kadar her şey rol oynar. Hayvan ne kendisinden daha yaşlı hayvanlardan bir şey öğrenir ne de önceki kuşakların deneyimlerinden faydalanabilir. Eğitim değil alışma söz konusudur ve bu alışkanlıklar da hayvana insan tarafından kazandırılır. On altıncı ve son fenomenimiz ise, insanın bilmediği yeni bir şeyi bilmeye, tanımaya çalışmasına karşılık hayvanın bilmediği, tanımadığı bir şeyden korkması, kaçması fenomenidir. İnsan bilmediği bir şeyi bilmeye çalışması onun ve bilgisinin şu özelliğine dayanır: insan bilgisi hiçbir zaman tamamlanmış bitmiş bir bilgi değildir ve insan öğrendiklerini durmadan yeni denemelerden geçirir (Mengüşoğlu, 2015: 532). İnsan sahip olduğu bu yetenekler sayesinde hayvanda olduğu gibi çevresine karşı uyuşuk ve ilgisiz değildir. Çevresinde olup bitenlere karşı kayıtsız kalmamış neyin neyi meydana getirdiğini görmeye çalışmış ve görmüştür de. Eğer insan hayvan gibi bilmediği şeyden korksaydı, bilgisi bu düzeye ulaşamazdı.

Türkiye’de Felsefi Antropolojiye Katkısı

Ontolojik temellere dayanan bir felsefi antropoloji geliştiren Mengüşoğlu’nu, Doğan Özlem kendi felsefe tipi içerisinde, Türk felsefesinin ilk sistem filozofu olarak sayar (Özlem, 1997: 21). Mengüşoğlu yüzyılının insan görüşlerinden ayrılmış, Türkiye’deki felsefi antropolojinin bir üst basamağa çıkmasını sağlamıştır. İnsanı parçalara ayıran Kant, Scheler, Gehlen gibi filozoflardan ve darwinizmden ayrılan yönleriyle Türkiye’de felsefi antropolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Bir konferansta Alman düşünür Otfried Höffe, Felsefi Antropolojinin Almanya’da 1950’lerin sonunda ortadan kalktığını söyler. İonna Kuçuradi ise ona cevaben yapılan bir konferansın sonunda Almanya’da ortadan kalktığı söylenen felsefi Antropolojinin Mengüşoğlu ile Türkiye’de devam ettiğini ve insan hakları konusunu antropolojik temellere dayanarak ele alan bir görüşün Türkiye’de ortaya konmuş olduğunu söyler (Kuçuradi, 1997: 117).

Mengüşoğlu, insanın varlık fenomenlerinin başında gelen insan bilgisinin önemini ilk kez Kant’ın açık şekilde gösterdiğine işaret etmiştir. İnsanı bilgisiyle hayvandan ayıran Kant’a göre hayvan doğaya bir takım yeteneklerle gelmişken, insan tamamen doğaya fırlatılmış ve kendi bilgisine terk edilmiştir. İnsan ancak bilgisiyle doğada var olur ve doğayı

kendine göre şekillendirmesi yine insanın elindedir. Biz insanlar uçamayız ama kuştan daha hızlı uçaklar, çita kadar hızlı koşmasak da ondan daha hızlı giden arabalar yapabiliriz. Mengüşoğlu insanın varlık fenomenlerinin en başında bilgiyi getirirse de insanı sadece bilgiyle sınırlamaz. Felsefi antropolojinin modern anlamda kurucusu sayılan Max Scheler ise; düalist temellere dayanan bir felsefi antropoloji geliştirmiştir. Mengüşoğlu her ne kadar Scheler'e saygı duysa da, onun felsefesi, insanı parçalayan tek yanlı araştırmalara karşı çıkar, Ona göre Scheler'in söz konusu yaklaşımı, insanı ontik bir dualiteden yola çıkarak birbiriyle ilgisi olmayan iki heterojen alana ayırmış, bu nedenle insanın varlık bütünlüğünü parçalamak durumunda kalmıştır. Bir önceki yüzyıla damgasını vurmuş Darwin'in evrim kuramıyla birlikte ise, insan biyolojik yönden hayvana yaklaştırılmıştır. Evrim kuramını kabul etmeyen Mengüşoğlu ise hayvanla insan arasındaki karşıt fenomenleri vurgular. Yani hayvanlar kendi aralarında evrimleşip gelişirler fakat İnsan asla hayvanla bir tutulamaz. İnsan morfolojik açıdan iki ayak üzerinde dik duran, başı gövdesine oturtulmuş, çeşitli işlevleri gerçekleştiren ellere sahip "canlı" bir varlıktır fakat hayvanın başı gövdesinin devamıdır ve başı kendisini besleyen besine, yani yere bakar. Fakat insan ileriye ve göğe bakar. Darwinizmin iddia ettiği gibi insan, hangi ırktan geliyor olursa olsun bu morfolojik özelliğini korur. Bu iki farklı dış görünüşü dil insan ve hayvan olarak ayırmıştır. Darwinizmin her şeyi birliğe dayandırmaya çalışan teorisi, bilimi hayvana antropomorfolojik bir bakış açısıyla incelemeye itmiştir. Biyolojiyi temele alan Arnold Gehlen ise, insanla hayvan arasında bir yapı farkı olduğunu göstermeye çalışmış, bu yaklaşıma göre ise, insan biyolojik yapısı bakımından diğer tüm hayvanlar arasında en geç gelişen varlık olarak "Organ ilkelliğine" sahip "Eksiklikler varlığıdır". Gehlen'e göre insan anne karnına düştüğü andan itibaren dokuz ayın sonunda dünyaya gelir fakat bu olmaması gereken bir şeydir. Çünkü ona göre İnsan en az yirmi aydan önce doğmamalıdır. Mengüşoğlu'na göre, söz konusu yaklaşım, insanı insan yapan her şeyi onun biyolojisine dayanarak açıklamaya çalışmış, bu nedenle insanla hayvanı organlarının gelişmişliği bakımından karşılaştırmıştır. Mengüşoğlu kendisinden önceki antropoloji geleneğinin bazı yanlarıyla yararlanmakla birlikte onu bütünüyle aşma çabasıdadır (Scheler, 2015: 28). Mengüşoğ-

lu Gehlen'e karşı olarak insanın sorumluluk sahibi bir varlık olmasıyla ve kötü eylediğinde yaşadığı vicdan azabı ve huzursuzluk sebebiyle eksiklik değil fazlalıklar varlığı olduğunu öne sürer. Bununla birlikte yine Mengüşoğlu hayvan ve insan arasında bir üstünlük söz konusu olmadığını da belirtir. Ona göre her canlının yalnızca kendine özgü başarıları, hayat koşulları vardır ve bunlar temelini şu ya da bu organda değil, canlının somut bütünlüğünde bulur. İnsan çalışmaları incelendiğinde Mengüşoğlu'nda Kant ve Scheler'in düalizmine karşılık bütüncül bir bakış, Darwinizmin antropomorfik bakış açısının aksine ise insan ve hayvan arasında kesin bir ayırım görüyoruz. Üstünlük iddiası olmayan bu ayrımın en belirgin özelliği insanın yüksek değerlere sahip olmasıdır. İnsanın biyopsişik yapısı ve sahip olduğu çekirdekleri geliştirerek fenomenlere sahip olur. Bunun yanı sıra sahip olduğu fenomenleri ve eylemlerini asıl değerli kılan şey sahip olduğu yüksek değerleridir. İnsan yüksek değerlere ve araç değerlere sahiptir. Eylemlerini araç değerlerin yönettiği bir insan çıkarlarına hizmet eder. Kendi çıkarlarına uygun eylemek zorundadır. Fakat eylemlerini yüksek değerlerin yönettiği kişinin Mengüşoğlu'nda kendini gerçekleştirmiş kişi olduğunu görmekteyiz. Görüldüğü üzere, yeryüzünde insan varlığı ile birlikte ortaya çıkan ve daha da çoğaltılabilecek bu fenomenleri temel alan bir antropoloji anlayışı somut bir bütün olarak insanı ani onun tüm yapıp etmelerini ve bunun sonucu gerçekleştirdiği başarıları göz önünde bulundurmaktadır. Böylece tüm fenomenler birbirinden kopuk ayrı ayrı şeyler değil aralarında sıkı bir bağ olan birbirini gerektiren fenomenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çıvgın, 2014: 120).

Sonuç olarak felsefi antropolojinin önemli bir ismi olan Mengüşoğlu'nun felsefe tarihinde örneklerinden farklı olarak, felsefi antropoloji bağlamında insanı bir bütün olarak özgün bir şekilde ele aldığı görülmektedir. İnsan kavramına ışık tutan çalışmaları oldukça değerli kaynaklardır. İnsanı her yönüyle ele alan İnsan Felsefesi adlı eserinin birinci kitabı fenomenolojik bir bakış açısıyla yazılmış, ikinci kitabında ise kıyasa başvurulmuştur. İnsan ve hayvan arasındaki farkları insanı hayvanlaştırmadan ya da hayvanı insanlaştırmadan ortaya koymuştur. Bununla birlikte yine övünç kaynağı olan bu eserlerinde insanın inanan yönünün, daha doğru bir açıklamayla iman yönünün eksik kaldığı gö-

rılmektedir. Her şeyin sonuna kadar açıklanamayacağını farkında olan Mengüşoğlu'nun dili oldukça keskin ve ne ir. Eserlerinde "Doğa ve Düzene İman"ın göze çarpmaktadır ve insanın doğayı değiştirebiliyor, kendine uygun hale getirebiliyor olması durumu ile çelişmektedir. Yine İnsanın yapay bir varlık (kendi kendisinin ürünü) olduğunu öne sürmektedir ve ilk insanın var olup olmadığını bilmediğimizden, ve hatta ilk insana dair hiçbir şey bilmediğimizden eleştiriye oldukça açıktır. Yine Mengüşoğlu'nun yapıp etmeler ile ilgili düşünceleri ve ayetler arasında benzerlikler görülmektedir. Buna karşılık insanı tek bir yönüyle ele alıp eksik tanımlar yapan birçok disiplinle kıyaslandığında Takiyettin Mengüşoğlu'nun insan incelemesi oldukça kapsamlı ve değerlidir.

KAYNAKÇA

- Çıvgın, A.G. (2014). *Ontolojik Temellere Dayanan Felsefi Antropoloji*, Mavi Atlas Dergisi, (3), 109-121. h ps: //dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84160 Adresinden erişilmiştir.
- Kuçuradi, I (1997). *20. yy Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri*, I. Kuçuradi (Ed.) içinde, *Yüzyulumuzda İnsan Felsefesi: Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına*, Ankara: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 105-118.
- Mengüşoğlu, T. (1959). *Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler*. Felsefe Arkivi Dergisi, 4 (2), 1-8. h ps: //dergipark.org.tr/tr/download/article-file/14483 Adresinden erişilmiştir.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Özlem, D. (1997). *Takiyettin Mengüşoğlunda İnsan Kavramı*, I. Kuçuradi (Ed.) içinde, *Yüzyulumuzda İnsan Felsefesi: Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına*, Ankara: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 21-36. Scheler, M. (2015). *İnsanın Kozmostaki Yeri*. (H. Tepe, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayınları.